
BRAULI MONTOYA ABAD

**UN REPTE
PER A LA LINGÜÍSTICA
HISTÒRICA:
COPSAR LA LLENGUA
PARLADA DEL PASSAT**

---

1. El problema metodològic principal que té plantejat la lingüística històrica és el de la fiabilitat de les fonts que utilitza. La primera pregunta que ha de fer-se un historiador de la llengua, col·locat davant d'un text antic, és si aqueix paper representa la llengua parlada del moment. W. Labov (1972a, pàg. 274) es queixava de la fragmentarietat de la documentació històrica i de la poca confiança que li mereixien els resultats obtinguts a partir dels textos escrits. Recentment, S. Romaine (1988), en un estat de la qüestió sobre metodologia de la sociolingüística històrica, s'enfronta amb aquest problema i el resol d'una manera sorprenent: per a ella, els documents històrics no es poden comparar amb la llengua parlada, com pretén Labov, ja que l'escriptura demana estratègies diferents a les de la parla; i és evident que no podem arribar a base de textos a copsar el parlar col·loquial, el qual no pot ser un objectiu de la sociolingüística històrica (pàgs. 1.454, 1.461 i 1462).

Mentrestant, la filologia catalana, que sovint ha mostrat interès per obtenir les variants lingüístiques dialectals a través de la documentació antiga (veg. J. Veny, 1971 i 1986), acaba d'obrir de bat a bat les portes al coneixement de la llengua parlada medieval amb les edicions de processos judicials de J. Riera (1973) i J. Miralles (1979 i 1984). En paraules d'aquest darrer autor, «l'existència, en una certa abundància, de llibres de cort reial, és un vertader repte per a l'estudiós de la història de la llengua» (Miralles, 1979, pàg. 569). No debades, les declaracions dels acusats i els testimonis durant els judicis, que contenen aquests documents, són garantia fidedigna de la llengua parlada col·loquialment pels nostres antecessors (veg. també M. D. Farreny, 1986, i M. N. Vila, 1987).

Tanmateix, encara és l'hora en què a penes s'ha produït la necessària con-

fluència entre els mètodes renovats de la sociolingüística històrica i les fonts documentals de la llengua col·loquial que acabem d'esmentar. Ultra la meua contribució particular (veg. B. Montoya, 1986), els sociolingüistes que parteixen de l'obra bàsica de Weinreich, Labov i Herzog (1968) es debaten entre les propostes de Labov (1972 a i b), que es basen en els canvis lingüístics actuals per a reconstruir un passat immediat, i les de Romaine (1982), que, damunt d'una documentació remota de procedència culta, intenten explicar-se el present. Així, el seguiment cap arrere dels canvis lingüístics que es desenvolupen entre nosaltres no ha dut més enllà de la mitjanja del segle passat. Labov (1972a, pàgs. 4, 163, 274, etc.), amb el seu *principi de la uniformitat*, quan no s'ha limitat a copsar les diferències entre generacions (en *temps aparent*), ha acudit a monografies i atles lingüístics elaborats anys arrere (en *temps real*) (veg. també P. Eckert, 1980, pàg. 181, i E. W. Schneider, 1985, pàg. 468). El màxim que s'ha pogut recular en el temps, segons ens reporta el mateix Labov (1982, pàgs. 32 i 68), ha estat fins a l'any 1860, en què es van realitzar uns enregistraments fonogràfics a Copenhagen.

Quant al tractament dels estadis d'una llengua inassolibles directament des de l'actualitat, els textos, preferentment literaris i administratius, manejats per Romaine (1982 i 1985), F. Gimeno (1985) o M. B. Fontanella de Weinberg (1987), han romàs allunyats de la llengua que podríem considerar més popular. Tan sols alguna documentació epistolar o literària de caire costumista que empen aquests autors podria acostar-nos a models lingüístics aproximadament col·loquials, als quals també han arribat altres investigadors espigolant les referències esparses d'obres gramaticals i lexicogràfiques d'altres èpoques (veg. A. M. Badia, 1950-53; Labov, 1972b, i G. Nunberg, 1980).

És evident que els recursos d'una lingüística històrica que vulga observar la llengua parlada no s'esgoten amb les fonts processals. Hi ha diverses sèries documentals que s'acosten en aquest model lingüístic: sense eixir de les possibilitats que ofereix la recerca sobre la llengua catalana, podem citar els periòdics satírics i el teatre de sàinet, vigents durant el segle XIX i principis del XX (veg., per exemple, L. Alpera, 1981, i Montoya, 1982); la correspondència privada (veg., p. e., M. T. Ferrer, 1980); els receptaris de cuina (veg., p. e., Miralles i Cantallops, 1989), els dietaris i memòries (veg., p. e., Pladevall i Simon, 1986), i qualsevol altra documentació en què *a posteriori* puguem observar un llenguatge popular (veg., p. e., M. R. Sastre, 1984; E. Casanova, 1985 i 1986, i Martí i Moran, 1986).

De tota manera, en textos del segle XVIII cap arrere, la més alta seguretat que estem en presència de la llengua parlada, només ens la donaran els manuscrits de processos, i, més encara, de processos criminals. Amb el fi de copsar aquest fet, la major part del present treball l'ocupen tres mostres d'aquests textos, pertanyents a cadascun dels territoris principals de la llengua catalana.

En són els «testimonis-protagonistes», de tots tres, persones representants de les classes populars, les quals posseïen un coneixement prou restringit de les varietats lingüístiques cultes. Cal dir que investigadors com J. Baugh (1980, pàg. 104) o Romaine (1988, pàg. 1.462) creuen que els sociolectes antics dels nivells baixos no han tingut mai accés a l'escriptura. Certament, el parlar de la gent il·letrada —com ho era la majoria, abans— no accedia directament a les formes escrites, sinó que ho feia a través dels escrivans, els quals podien passar pel «sedàs» del seu coneixement lingüístic les declaracions fetes realment. És innegable que s'hi produiria qualche esmena, qualche retoc, que s'hi barrejaven formulismes i expressions llatines; però també és cert que aquestes intervencions, molt més àmplies en altres tipus de documents, es veurien extremament restringides en els testimoniatges judicials, sobretot quan hom citava paraules literals pronunciades en el moment dels fets.

Els processos transcrits al següent apartat (§ 2) contenen tres nivells estilístics en successius graus de formalitat: els diàlegs representen la modalitat de parla informal o col·loquial; les narracions dels fets, despullades de les fórmules i frases fetes que s'hi repeteixen, corresponen a un nivell pretesament formal per part dels testimonis, i, per fi, els fragments en llatí i els que no s'atribueixen a cap testimoni o acusat, pertanyen a un llenguatge absolutament formal. Entre aquest darrer estil i els dos primers hi ha la frontera que separa un nivell de llengua culta (sovint, escrita directament) d'un nivell popular (primer parlat i després transcrit). El nostre objecte d'interès ha de ser aquest darrer nivell, el dels registres narratiu i col·loquial (cf. Miralles, 1979, pàgs. 559-569).

En suma, és d'esperar que amb la confluència del mètode i les fonts que venim proclamant, la lingüística històrica siga conduïda a una fructífera renovació. Sota l'epígraf de Sociolingüística Històrica, ja és habitual la mesura estadística (i probabilística) de les variables lingüístiques en covariació amb les extralingüístiques (veg. Gimeno, 1983 i 1986); ara caldrà basar aquesta anàlisi sobre uns textos que siguin transmissors, fonamentalment, de la llengua parlada en el passat. Aquest és el repte.

(1) Arxiu Històric Comarcal de Valls. Secció Administració de Justícia. Cort del Batlle. Processos. Lligall 3, carpeta 12.

(2) Els punts suspensius indiquen un fragment elidit. De fet, només he conservat els fragments d'aquestes parts dels processos imprescindibles per a comprendre els fets que s'hi expliquen.

2. DOCUMENTACIÓ

I. Procés contra Antoni Pontnou (Principat de Catalunya, 1669)⁽¹⁾

«Procurator fiscalis dominationis nobilis domini (...)»⁽²⁾ Josephi Riquer et de Vega (...) contra Anthonius Pontnou (...) de Alió (...) Scriba dictae dominationis Marcus Ferriol (...) notarius publicus villae de Valls.

Die nona mensis aprilis anno a nativitate Domini millesimo sex-centesimo

sexagesimo nono in loco de Puigpelat, campi et archidiocesis Tarragonae juravit et deposuit testis sequens:

Catharina Dominga, in satis nubtis uxor Raymundi Domingo, agricola loci de Puigpelat (...) etatis sue pro ut ipsa dixit triginta octo annorum (...) testis cognita a honorabile Michaelae Ferrer, baiulo eusdem loci de Puigpelat (...) juravit ad Dominium Deum et eius sancta quatuor evangelia manu sua dextera (...) dicere et deponere veritatem (...).

Et interrogata ipsa testis (...).

Et dixit: Señor balle, lo que jo sé y puch dir en lo que vostra mercè me interroga, és que lo día de Carnestoltas, mes proppassat, que contàvem als sinch del mes de mars pròxim passat, estant jo, testimoni deposant, dins la cunya de ma casa, que la tinch dins lo present lloc de Puigpelat, al costat del portal, en companya de Guiauma Catalana, muller de Joan Català, pagès, de Bàrbara Ginera, muller de Galsaran Giner, també pagès, filla mia, y de Francesch Aluja, fill meu, tots de dit present lloc de Puigpelat, envers las vuyt o nou hores de la matinada, vingueren en dita ma casa Anthoni Pontnou, pastor del lloch de Alió y Joseph Figuerola, pagès de Casafort, habitant en lo present lloch de Puigpelat, los quals entraren dins la cunya de dita ma casa, en la qual jo y ditas Guiauma Catalana, Bàrbara Ginera, y dit Francesc Aluja estàvem conversant; en la qual dits Pontnou i Figuerola entraren i estigueren allí un poch de temps. Y, després de haver passat un poch de rato, lo dit Antoni Pontnou, pastor, digué al dit Joseph Figuerola:

—Joseph, anem-nos-ne de assí, que-ns hi fan mala cara.

Y encontinent los dos se partiren de dita cunya. Y a penas foren fore, que tot lo més podrien esser en la entrada de dita ma casa, des de dita entrada, lo dit Anthoni Pontnou me cridà dient-me:

—Na Sunyera, com axís estau tant fallona de mi? En què vos he agraviada?

A la que jo li responguí:

—No tinch jo de estar fallona de vós havent dit tantas cosas de mi y de ma filla!

Y dit Pontnou me respongué:

—Com! Qui ha casada la teua filla sinó jo?

Y responen-li jo:

—Vós, a ma filla la haveu casada al revés. Antés bé, sempre haveu procurat en destorbar tots los casaments que li axian. Que si jo la tinch casada, ho puch agrahir a Déu y a bonas personas y no a vós.

Y ell, dit Anthoni Pontnou, me prengué per la aleta de la ropilla y, ab una grandíssima arrogància y ira me digué:

—Vina assí, desvergonyida! ¿Com que tu me negaràs que en ocasió que ta filla ere fadrina i Josep Vives, fadrí, fill de T( )⁽³⁾ Vives, sastre de Marmellà, no-ls tancasses los dos dins de ta casa —los dos sols!— y tu te n'anares

(3) Els espais en blanc pertanyen a espais deixats així en el text original o bé a grafies il·legibles.

al forn? Y estan-te tu al forn y los dos tancats en dita casa, arribaren a las portas de dita ta casa lo reverent mossèn Pau Alonso, prevere y vicari perpétuo de Alió, ab altres qui anaven ab sa companya. I arribant tu a dita casa, lo dit mossèn Pau Alonso, prevere, te digué qui tenias tencat en dita ta casa. I tu li respongueres que no y tenias ningú. I fen-te obrir dita casa, sí dins la cunya trobaren a dita ta filla i a dit Josep Vives, fadrí. Y aleshores dit mossèn Pau Alonso, prevere, demanà al dit Vives si ere fadrí o casat. Y dit Vives li respongué que ere fadrí. Y sí dit mossèn Pau li digué que, attès ere fadrí y lo havian trobat allí ab ta filla, si s'i casaria ab aquella fadrina. I dit Vives respongué que ere cosa que tot se podia fer. Y estant en aqueixas rahons, sí dit Vives digué que lo péndrer tabaco li havia fet mal de cap y que se'n volia anar a béurer una tassa de aiguardent. Y de aquella manera escapà i fugí.

Les quals cosas me digué en la dita entrada de dita ma casa en presència del dit Francesc Aluja, mon fill. Y dit Pontnou, tornant-se'n envers dita cunya, me digué que del que me havia dit trobaria deu testimonis, y que lo dit Figuerola m'o diria.

També és veritat, señor, que molt temps antes lo dit Pontnou me digué un dia de mercat en la vila de Valls que jo no podia negar que una nit vostra mercè, senyor balle, en companya de Lluys Arnauat, pagès del terme de Selma, vingueren en ma casa per a regonèixer i véurer si en ella trobarian a Pau Fortuny, pagès del present lloch, i a ell, dit Pontnou. Y, aixís mateix, és veritat, señor, que lo dia de dijous més proppassat Gabriel Vives, pagès de las casas de Torrellas, me digué dins la cunya de ma casa que havia entès a dir que lo dit Anthoni Pontnou, pastor, havia dit que lo mateix Pontnou li havia dit que lo dit mossèn Pau Alonso, prevere, havia esturpada y desflorada a dita ma filla. Y, dient-li jo:

—Gabriel, vós haureu de depositar sobre lo que-m dieu.

Y aleshores me respongué:

—Bé pots dir si jo depono, que ben dirà⁽⁴⁾ altres coses pitjors que aqueixes que dit Pontnou ha fetas y ditas.

Y esta nit més proppassada mon gendre me digué que, essent fadrí, lo mateix Anthoni Pontnou li havia dit que lo dit mossèn Pau Alonso, prevere, havia fet de mi y de ma filla lo que bé li havia aparegut, y que nos feya anar per allà ahont ell volia.

Totes les quals coses, senyor, que lo dit Anthoni Pontnou ha ditas de mi y de ma filla són mantida. Les quals denunció a vostra mercè, señor balle, per a què al dit Anthoni Pontnou castigue segons mereix.

I esta és la veritat per lo jurament que tinch prestat.

Die 16 aprilis 1669, Puigpelat.

Galsaran Giner, pagès, natural del terme de Marmallà, de present habitant en lo present lloch de Puigpelat, *aetatis sue pro ut ipse dixit 25 annorum*

(4) No es comprèn bé quin pot ser el subjecte d'aquesta, aparent, tercera persona.

paucus plus vel minus; testis citatus cognitusque qui juravit dicere veritatem.

Et interrogatus super curia preventis et denunciatis.

Et dixit: Señor balle, lo que jo, testimoni, sé y puch dir en lo que vostra mercè me interroga és que alguns 15 dies poch antes de festas de la Nativitat de Nostre Señor més proppassades, venint jo, testimoni, un dia de festa de la vila de Valls al present lloch... y venint per lo camí junt al forn tauler del present lloch, encontri a Anthoni Pontnou, pastor, habitant en lo lloch de Alió, lo qual gordava un remat de ovellas, y topan-lo, com tinc dit en lo camí, lo dit Pontnou me digué:

—Galsaran, a un bona?

I jo li responguí:

—Per a assí amunt me'n vaig.

Y estant allí ab sa companya y estant los dos junts conversant, anàrem seguint dit bestiar envers lo mas de la senyora Bovera, de Valls, que és cituiat en lo terme del present lloch, ahont jo tenia de menester i parlar ab lo masover. Y anant com tinch dit conversant, a la que fórem ab uns bancals de vinya que és de Francesc Badia, lo dit Pontnou me digué:

—Donchs, Galsaran, ¿no't casam ab la Bàrbara, filla de na Dominga?

I jo li responguí:

—Jo no cuydo de casar-me per esta ocasió.

Y estant axí rahonant, me digué:

—Jo no sé res ab ellas, però no us ho aconsella.

I axís mateix me digué:

—Bé és veritat que són molt donas de ben ella i sa mara. Y són donas de gran govern. Però no t'o aconsello, perquè mossèn Pau Alonso revé molt a casa sua, y las fornica a totas dos fent-ne de ellas lo que vol y li dóna gust.

Y també és veritat, señor, que públicament he sentit a dir que lo dit Pontnou ha ditas moltas cosas de ma sogra i ma muller, deffamant-las ab gran manera.

I és la veritat per lo jurament tinch prestat.

Dicto die, Puigpelat

Guiauma Cathalana, muller de Joan Català, pagès de Puigpelat, *etatis sue 28 annorum paucum plus vel minus; testis citata cognitaque, etc., que juravit, etc.*

Et interrogata super curia preventis, etc.

Et dixit: Senyor balle, lo que jo sé i puch en lo que vostra mercè me interroga és que lo dia de Carnestoltas proppassat, envers las vuyt hores de matinalada, estant jo, testis, en la cunya de la casa de Catharina Dominga, muller de Ramon Domingo, pagès del present lloch, en companya de dita Catharina Dominga, de Bàrbara Ginera, muller de Galsaran Giner, sa filla, i de Francesch Aluja, fadri, estant conversant prop lo foch, vingué a la cunya de dita

casa Antoni Pontnou, pastor, i Joseph Figuerola, pagès. I entraren fins a la porta de la cunya i estigueren allí un poch. I després lo dit Pontnou digué:

—Joseph, anem-nos-ne de assí.

Y me apar que digué perquèls hi feyan mala cara. Y, an( )en, que a penas podian esser fora de sa entrada, ohí com lo dit Pontnou digué:

—Sunyera, fes-ta aquí.

I ella se'n anà envers dit Pontnou, a la entrada, i jo quedí a la cunya. I des de allí sentí com los dits qüestionexaven i cridaven molt. Però jo, com estava, com tinch dit, apartada en dita cunya, i per causa que per una grave malaltia que tingué, me és quedada una sordesa, no poguí comprendre cosa del que deyen, sinó que cridaven molt. I després de estar dividits, que dita Catarina fou tornada a dita cunya, lo dit Pontnou vingué fins a la porta y ohí com digué a dita Catarina que del que havia dit que'n trobaria testimonis, i que anàs a veurer al dit Joseph Figuerola. Y també me apar que vaig entén-drer que lo dit Pontnou digué a dita Catarina:

—Tu no pots negar que una nit no tancassas a ta filla i lo fill del sastre Vives, de Marmallà, dins ta casa i tu te'n anares al forn, i mossèn Pau Alonso los hi trobà.

I també és veritat que la dita Catarina se queixà molt del dit Pontnou dient que ha disfasmadas a ella i a sa filla havent ditas moltes cosas.

Die 23 aprilis 1669 in Capella del Espitalet, juris ( ) de Selma, juravit, etc.

Gabriel Vives, pagès domorum de Torrellas, quadra de Vallmoll; etatis 34 annorum (...).

Et dixit: Senyor balle, lo que jo sé y puch dir en lo que vostra mercè me interroga és que haurà cosa de alguns ( ) poch més o manco, essent Bàrbara Aluja donzella, filla de Catarina Dominga, de Puigpelat, i vuy casada ab Galsaran Giner, pagès de dit lloch de Puigpelat, tractí jo mateix, depositant, i entrevingué en casar a dita Bàrbara ab dit Galsaran Giner. I havent ja tractat dit casament, vingué a mi lo dit Galsaran Giner i me digué:

—Gabriel, de aquell negoci que vós me diguéreu me'n refredo molt perquè me han dit moltes cosas de aquellas donas...

... i que estavan molt aprofanadas. I dient-li jo:

—Digues-me, Galsaran, qui t'a tant mal informat?

I ell me respongué:

—Jo, de dir-vos-ho, no us ho dic, qui m'o ha dit. Però advertiu que me han dit que mossèn Pau Alonso las fa anar per allà ahont vol.

I tornant-li a dir, replicant-lo, me digué qui le y havia dit i si lo endevinava si m'o diria, aleshores me digué:

—Pus tant ho voleu, jo us ho diré. Sapiau que Anthoni Pontnou m'o ha dit.

I poch després... no-m recordo si ere lo vespre de la mateixa o altre vespre

aprés següent, estant en la cunya prop lo foch, Pere Mateu, pastor de ma casa, me digué:

—Nostre amo, lo vostre casament que vós tractau bé se encamina bé...
... i que Anthoni Pontnou, pastor, se deixe dir.

I vuy mateix ha dit a mi i al fill del sastre Vives que ja y havia persona que havia fet fer corpet sense pèl a la dita Bàrbara Aluja, aleshores donzella i vuy casada ab dit Galseran Giner; y que mossèn Pau Alonso bé-s pensava tràurer-li lo virgo, però ja y havia qui le y havia tret (   ). Y poch dies après de esser fet dit casament, aní jo, testimoni, al mas de ca senyora Bovera, ahont hi trobí lo sastre Vives, i me tragué de ffora de casa i, parlant-me de segret, me digué tot lo que lo dit pastor me havia. I és veritat, señor, que es públicament notori que lo dit Pontnou ha disfamadas molt a las ditas Catharina Dominga i Bàrbara Ginera, sa filla.»

II. Procés contra Pere Cantó (Regne de València, 1629)⁽⁵⁾

«Registre. Procés criminal del procurador fiscal del Condat de Elda contra Pere Cantó, de dita vila de Elda. Scrivà: March Joan Aracil, notari.

Informació *ex officio* rebuda en la vila de Elda per Fèlix Corbí, procurador general i balle de dita vila de Elda i Condat, la qual és del tenor següent:

Die quarto septembris ano a nativitate Domini MDCXXVIII.

Pere Gralla, polvoriste, de la present vila de Elda habitador, testimoni de edat que dix ser de trenta anys poch més o menys; lo qual jurà a Nostre Señor Déu, etc, dir veritat, etc.

Fonch interrogat, etc.

E dix que a ell, testimoni, lo dumenge pròxime passat li furtaren un quarteró de pólvora de sa casa. Y que ell, testimoni, sospita que en sa casa ho haurien fet. I en lo dia de hui, estant-se-l dit testimoni parlant ab Maria Ximenes, muller de Joan Iagüe, en lo salitre, li dix:

—*Maria Ximenes, ¿no sabéys que me an urtado un quarterón de pólvora?*

I la dita Maria Ximenes dix a ell, testimoni:

—*Eso, la muger de Nicolau Beltrà labrá urtado para alargar una tela que hase.*

I la dita muller de Nicolau Beltrà, avent sabut que la dita Maria Ximenes la volia infamar d'exa manera, vengué a casa d'ell, testimoni, i li dix tals i senblants paraules:

—Pere Gralla, en lo temps que sou estat en ma casa, que serà més de mig any, ¿haurà-us faltat alguna pólvora o alguna cosa?

Al qual respongué ell, testimoni, que no li a faltat cosa ninguna.

I malejant-se la dita muller de dit Nicolau Beltrà per lo desús dit, aplegà

(5) Arxiu Municipal d'Elda.
Llibre *Procés 1633* (sense numeració de folis).

allí Pere Cantó, nebot de Maria Ximenes, a casa d'ell, testimoni, i ohí lo que la dita muller de dit Nicolau Beltrà deya i la arremeté ab un compàs llarch, ab lo qual entrà dins de la casa de aquella per a pegar-li ab dit compàs; com, ab efecte, dins de sa casa, alsà lo bras per a tirar-li a temps que ell, testimoni, entrà a tenir-lo i evitar no executara sa mala determinació lo dit Pere Cantó, i lo tragué de dita casa. E asò és la veritat de lo que ha pasat.

E féu una creu: +

Injunctum, etc.

Dictis die et anno.

Hieroní Bernabeu, laurador, de la present vila de Elda habitador; testimoni de edat que dix ser de vint-i-nou anys poch més o menys; lo qual jurà a Nostre Señor Déu, etc., dir veritat, etc.

Fonch interrogat, etc.

E dix que lo que ell, testimoni, sab e pot dir és que estant en casa de son germà Fulgencio Bernabeu, qu'està prop de casa de Nicolau Beltrà, sentiren ruydo com a de brega. I, exint al carrer, veren com exien de casa de Nicolau Beltrà Pere Gralla i Pere Cantó. I la muller de Nicolau Beltrà s'estava malavejant. I que asò pot dir i no altra cosa; i no sab la ocasió per què era dita pendència. I asò, etc.

E féu esta creu: +

Injunctum, etc.

Dictis die et anno.

Leunor Joan, muller de Pedro Gralla, de la present vila de Elda, testimoni de edat que dix ser de vint-i-dos anys poch més o menys; la qual jurà a Nostre Señor Déu, etc., dir veritat. etc.

Fonch interrogada, etc.

E dix qu'està en veritat que a Pere Gralla, son marit, han furtat estos dies un quarteró de pólvora. I parlant lo dit son marit ab Maria Ximenes, li dix:

—¿No sabéys que me an urtado un quarterón de pólvora?

A lo qual respongué la dita Maria Ximenes:

—Eso, la muger de Nicolás Beltrà la habrá urtado para alargar una tela que hase.

Les quals paraules aplegaren a les horelles de la dita muller del dit Nicolau Beltrà, la qual, sentida de açò, vengué a casa d'ella, testimoni, i dix al dit son marit:

—Pere Gralla, en lo temps que sou estat en ma casa, ¿eus ha faltat res d'ella?

A lo que respongué lo dit Pere Gralla, son marit:

—No por cierto. No me a faltado cosa mientras en vuestra casa estado.

I per ço la dita muller de Nicolau Beltrà se comensà a malejar contra la dita Maria Ximenes. I, trobant-se prop Pere Cantó, nebot de dita Maria Ximenes, arremeté a la dita muller del dit Nicolau Beltrà ab un compàs de ferro,

llarch, i entrà dins de sa casa per a voler-li pegar ab aquell. I, en asò, lo dit Pere Gralla entrà dins dita casa i detengué al dit Pere Cantó i lo tragué de aquella. I asò, etc.

E féu esta creu: +

Injunctum, etc.

Dictis die et anno.

Felipa Cantó, muller de Nicolau Beltrà, de la present vila de Elda; testimoni de edat que dix ser de tranta anys poch més o menys; la qual jurà a Nostre Señor Déu, etc., dir veritat, etc.

Fonch interrogada, etc.

E dix que en lo dia de hui, estant ella, testimoni, en casa de Pere Gralla, qu'està prop de sa casa d'ella, relant, estava dins de la casa de dit Gralla, Pere Cantó. I, sentint que ella, relant i testimoni, es quexava contra Maria Ximenes, sa tia, hixqué lo dit Pere Cantó de dita casa ab un compàs de ferro, llarch, en la mà i aremeté a ella, relant i testimoni, per a pegar-li ab aquell, per a lo qual li fonch forsós fogir-se'n a sa casa. I dins de aquella entrà lo dit Pere Cantó a voler ofendre-la ab lo dit compàs, lo qual haguera fet si Pere Gralla no haguera acudit a detenir-lo com lo detengué. I ella, testimoni, caigué en la entrada de sa casa perquè se li girà la plantofa que portava en los peus. I asò és la veritat de lo que pasà.

E féu esta creu: +

Injunctum, etc.

Dictis die et anno.

Fulgensio Bernabeu, testimoni de Elda, que dix ser de trenta-i-dos anys poch més o menys; lo qual jurà a Nostre Señor Déu, etc., dir veritat, etc.

Fonch interrogat, etc.

Et dix que lo que ell, testimoni, sab e pot dir és que estant en lo dia de hui en sa casa, la qual té prop la casa de Pere Gralla, sentí grans crits i hixqué fins al llindar de la porta i véu que cridaven Pere Cantó, la muller de Nicolau Beltrà i Pere Gralla. I com a ell, testimoni, li tallava Joan de Vera, sastre, un gipó, se'n tornà a entrar i no ha sabut per què eren los crits. E asò i no àls, etc.

E féu esta creu: +

Injunctum, etc.

Dictis die et anno.

Felip Corbí, general procurador i balle de la present vila i condat de Elda, provehí qu'es vaja a la casa de Pere Cantó a veure si-stà en dita sa casa i qu'es faça relació de lo que sia.

E per execució de dita provisió acudí lo arguasil Benito Crespo i Joan Sanbrana, ministre, ensemps, ab mi, March Joan Aracil, notari i escrivà, a la casa

del dit Pere Cantó. I essent en aquella, se trobà tancada i los vehins dixerén que des del matí fins ara és estada tancada. I així es fa dita relació.

Confessions *ex officio* de Pere Cantó. *Dictis die et anno*.

Confessions de Pere Cantó, de la vila de Elda, *ex officio*, lo qual jurà a Nostre Señor Déu, etc., dir veritat, etc.

Interrogat: Diga com a nom, de hon és natural i quin offici té.

E dix que ja té dit que-s diu i nomena Pere Cantó i qu-és natural de la Orta de Alacant, que de present viu en la present vila de Elda i que son offici és pedrapiquer.

Interrogat: Diga si sab o té entès que persones han furtat i pres de la casa de Pere Gralla un quarteró de pólvora. Diga i declare qui són.

E dix que no sab ninguna cosa de les conteses en dit interrogatori.

Interrogat: Diga si a ohit dir ell, confessant, a Maria Ximenes, sa tia, que la muller de Nicolau Beltrà havia pres lo dit quarteró de pólvora de la casa del dit Pere Gralla.

E dix que no sab res de lo contès en dit interrogatori.

Interrogat: Diga que venint la muller del dit Nicolau Beltrà en lo dia de hui, entre la una i dos hores aprés migjorn, a la casa del dit Pere Gralla a donar-li satisfacció i dir-li com ella no havia pres la pólvora que li faltaria de sa casa, i a exe temps entrà ell, confesant, en dita casa ab ànimo delliberat i mudat lo color de la cara i, ab un compàs que portava en les mans, se arremeté a la muller del dit Nicolau Beltrà. I, si no fóra per molta gent que es posà de per mig, la haguera damnificada i tratada molt mal, de tal manera que li fonch forsós fogir i avalotant lo carrer, per lo qual restaren molt maravel·lats del atreviment qu-ell, confessant, havia tengut.

E dix que lo qu-ell, confessant, sab e pot dir sobre dit interregatori és que en lo dia de hui, havent tret ell, confessant, una caldera de salitre, la qual havia de pendre i comprar Pere Gralla, i trobant-se en dita casa la muller de Nicolau Beltrà, així com lo véu a ell, confessant, comensà a dir-li que era un vellaco, roín home de mala casta, tractant-lo mal de paraules injurioses. I sent com és ell, confessant, home honrat, vent qu-el trataven tant mal, li fonch forsós, en un compàs que portava en la una mà, en l'altra fer-li un ademan a la dita Felipa Cantó dient-li que parlàs bé. I a este temps, començà a cridar crits dient que la mataven. I, com en efecte, ell, confessant, ves que la gent se alborotava, se n'anà a fer faena. Emperò, ell, confessant, no a damnificat ni fet dany nengun a la dita Felipa Cantó; bé està en veritat que portava lo compàs en la mà.

Interrogat: Diga si són estes les sues confesions i si estava i persevera en elles.

E dix que sí que està i persevera en elles.

Testes: Amaro Rico i Vicent Alcaràs, de Petrel, atrobats en la vila de Elda.

Die III septembris MDCXXVIII (...)

Lo procurador fiscal del condat de Elda, proponent, diu que havent-li furtat i pres a Pere Gralla de la sua casa, la qual té en la present vila, un quarteró de pólvora, fent diligències per a inquirir i buscar qui les havia furtades, Maria Ximenes li dix que ningú podia haver pres dita pólvora sinó és la muller de Nicolau Beltrà. Y en lo dia de hui, contants quatre dels corrent mes i any, a la que seria entre la una i les dos hores après migjorn, estant Felipa Cantó, muller de Nicolau Beltrà, en la casa de Pere Gralla, vengué a d'aquella Pere Cantó i, sens dir-li paraula ni cosa ninguna, ab un compàs llarch que portava en les mans, entrà dins de dita casa per a damnificar-la, de tal manera que si molta gent no acodira als molts crits que i havia, la haguera morta segons lo dañat intent que portava lo dit Pere Cantó, restant la gent qu'es trobà present molt admirada i espantada de l'atreviment que havia tengut segons que dites coses pus llargament són contengudes per la informació *ex officio* rebuda per lo procurador general de la vila i condat de Elda.

Per ço, demana (...) sia condemnat en les penes que de justícia serà conegut i en les despeses; i que los béns mobles de aquell sien escrits i los sitis posats en mala veu (...)

III. Procés contra Pere i Damià Vicens, bandejats, i Bartomeu Fontanet, teixidor de lli, àlias Mansorell (Regne de Mallorca, 1666)⁽⁶⁾

«És fet a Fornalug, 1666. Inquisició fiscal rebuda (...) contra les persones *in margine* escritas, culpats de esser anats a la casa de Joana Maria Arbona, vídua de Joan Arbona, davés tres oras de nit y haver pegats grans colps a les portas de aquella; i, haven ubert per les amanasses faian, li pegaren bastonadas ab una carabina y regonagueren tota la casa contrafahent, etc. (...).

Pere Francesch Vicens, Damià Vicens, son fill, bendetjats. Bartomeu Fontanet, tixidor de lli, àlias Mansorell.

In Curia Criminali presentis Regni Majorcae.

Algutzir: Jaume Pujol. *Scriba: Antonius Vadell.*

Illustrissimo Senyor:

Lo die present som estat avisat *circa* quatre hores de die de com a la dona Juana Maria Arbona, vídua, me ha supplicat de com ha *circa* tres mesos *circumcirca*, anaren en se casa Pere Francesch Vicens y Damià, son fill, los quals eren sortits de la isglésia ab companyia de Bartomeu Fontanet, àlias Mansorell, los quals ly espeñaven les portes desflemant y jurant que, si no obria, les hi posarian en terra. Y, així, obrí las portes y li regonegueren la casa, y li pegaren tres bastonades ab una carebina. De tot lo qual do avís a vostra senyoria illustríssima vuy en Sóller als 24 febrer 1666.

(6) Arxiu Històric del Regne de Mallorca. Lligall III (CR-III), núm. 59 (53-78).

Prompta per obeyhir las suas ordess, Juan Frontera, balle (...).

Die sabati XXVII, mensis februarii, anno a nativitate Domini MDCLXVI.

Joana Maria Arbona, vídua dexada de Joan Arbona del Puig, del present lloch de Fornaluig, de hedat que dix ser de 35 añis; testimoni denuntiant; la qual ha jurat en mà y poder de lo algutzit Jaume Pujol a Déu Nostro senyor y sos quatre sants evangelis, dir veritat.

E dix: Lo que demostra a la règia cort és que haurà cosa de tres mesos, que no-m recorda al dia, sols me recorda que eran sirca de tres oras de nit, que era dins ma casa en compaña de Joan Arbona, mon fill, y Joana Maria y Margarita Arbonas, mes fillas, que són miñonas, y a dita ora sentí grans colps a les portes de ma casa. Y jo respongué dient:

—Quis axò?

Y sentí que digueren:

—Obriu, si no, vos espeniarem les portas!...

...jurant y blesfamant. Y jo, ab las veus coneguí que eran Damià Vicens y Pere Francesch Vicens, som para. Y per tamor que no-m espeniassens les portas, vaig obrir. I havent uber, viu que ab ells era Bartomeu Fontanet, tixidor de lli, àlias Mansorell, habitador en lo present lloch de Fornaluig, al qual Fontanet restà an al portal de ma casa. Y viu que dits Pere Francesch y Damià Vicens, son fill, anaven tots arcabussos curts de pedra ab ses xarpes, ab carabinas en les mans, los quals me regonagueren tota ma casa dient que cercaven a Miquel Xoní, bendetjat d'est lloch. Y després de haver sercat, lo dit Pere Francesch Vicens me pegà tres bastonadas que-m farí, ab la primera an al cap. Y jo comencí a cridar viafora. Y ell ma'n pagà dos, y no-m farí, que-m retirí dins de una caxa y no-m pogué farir.

I és la veritat que sols ma adoní que dit Bartomeu Fontanet portave an les mans una escopeta, y no pogué veure si portava arcabussos curts de pedra, perquè may entrà dins da la casa.

Y jo ne volgué donar ravhó a la Justícia, y Bartomeu Majol, àlias Nor, del present lloch, ma digué que u dexàs anar, y que axò se ajustaria. I jo, ab esta paraula, no fiu fer havís. Y ara, vahent que no serà ajustat y que dit Pere Francesch Vicens enutjava a Joan Arbona, mon fill, de que era anat a la isglésia en compaña de Miquel Mut per voler-li tirar, y jo saber que dit Joan, mon fill, era net de tot axò de malítia, féu fer avis an al balle de Sóller, qu'és lo mateix que ara m'és estat lletgit.

Y açò és la veritat da lo que sé y puch dir per lo jurament he prestat.

Interrogada: Digue si fa instàntia.

E dix: Jo no fas instàntia alguna contra los dits Pere Francesch Vicens y Damià, son fill, y Bartomeu Fontanet, per quant s'i són posades bones perçonas y au sian ajustat y són bons amichs.

Interrogada: Digue qui pot fer testimoni.

E dix: Jo no tinch nigú qui pugue fer testimoni perquè era de nits, sinó dits mos fills.

Fuit sibi lectum et perseveravit.

Dicto die.

Joan Arbona, fadrí, fill de Joan, del present lloch de Fornalug, de hedat que dix ser de 20 anys; testimoni sitat, guiat; lo qual ha jurat *ut supra* dir veritat.

Interrogatus supra curie preventis, etc.

E dix: Lo que sé i puch dir en lo que se'm damana és que haurà cosa de tres mesos, que no'm recorda al dia, sols ma recorda que davés tres oras de nit, estant jo dins de ma casa ab Joana Maria Arbona, ma mara, y Joana Maria y Margarita, mes jermanas, que són minionas, que la major tindrà sirca de onsa anys, sentí grans colps a les portas de dita ma casa; y sentia que juraven y blasfamaven dient que obrissem, si no que nos esparriarian les portas. Y ma mara, per tamor que no li espeniassen les portas, va obrir, y jo viu que entraren an ella Pere Francesch Vicens y Damià Vicens, son fill, tots armats de arcabussos curts de pedra, ab ses xarpes, y carabinas en las mans. Y viu també a Bartomeu Fontanet, tixidor de lli de Sóller, habitador en lo present lloch de Fornalug, qui estava an al portal de ma casa abrigat radó. Y no m'adoní si portave armes algunas per ço que, en veure-los, vaig fugir per la taulada y ma n'aní a la casa de Catalina Bernat. Y allí estigué fins que fonch jorn. Y després torní a dita ma casa y ma digué dita Joana Maria, ma mara, que los dits Vicens li havian regonegut la casa y que no i havian trobat lo que sercavan. Y que, després, dit Pere Francesch Vicens li havia pegat bastonadas ab la carabina. Y no'm digué que tingués mal nigú. Y ma digué després que u dexaria anar per medi de bonas perçonas; jo, que u dexàs anar. I jo li digué que fes lo que volria, y ( ) ma digué que no havia fet havís.

Y jo no he sabut fins lo dia de air que ma mara hagués fet havís; ni ella ma n'ha dit cosa alguna ni jo pretench cosa contra de dits Pere Francesch Vicens, Damià Vicens y Bartomeu Fontanet per lo que s'i són posadas bonas perçonas y som bons amichs.

Y açò és la veritat dal que sé y puch dir per lo jurament he prestat.

Fuit sibi lectum et perseveravit.

Et incontinenti, per quant lo dit Joan Arbona és volgut vanir guiat, se li és estat dit per lo alutzir Jaume Pujol que dins tres oras se tingués per desguiat.

Vuy, als 27 fabrer 1666, a una ora passat mig dia ( ).

Dic die.

Margarita Arbona, donsell, filla de Joan Arbona, *quondam*, del present lloch de Fornalug, da hedat que dix ser de 9 anys; testimoni sitat, la qual ha promès sens jurament dir veritat.

Interrogada, etc.

E dix: Lo que puch dir en lo que se'm damana és que estich de casa ab

ma mara Joana Maria Arbona, an al carrer del Pujol, del present lloch de Fornalug, y haurà cosa de tres mesos que an la nit, que no-m recorda quin dia era, estant jo dins casa, an dita ma mara y Joana Maria, ma jermana, y Joan, mon jermà, y sentírem tocar a les portas de casa grans colps; y sentí que juraven y deïan:

—Obriu, si no, vos espeniarem les portas.

Y dita ma mara va obrir y viu que entraren an ella Pere Francesch Vicens y Damià Vicens, son fill, del present lloch, tots armats de arcabussos curts de pedra, ab xarpes, y carabinas en les mans. Y viu que an al portal estava Bartomeu Fontanet, tixidor de lli da la vila de Sóller —al qual està assí en Fornalug—, al qual viu que tania una escopeta en les mans, abrigat radó. Y no viu si portava altres armes, perquè, quant los vaig veure, ma n'ani fora, an al carrer. Y ma n'ani a una casa del veïnat que li diuen ne Xorca. Y allí estiguí sirca de mitja ora. Y torní en casa i ja no i trobí nigú, ni ai trobí dit Joan, mon jermà, que-m digué ma mara que se n'era anat. Y ma digué que havian regoneguda la casa, y no-m digué que li haguessen pegat.

Y açò és la veritat del que sé, y no sé altre cosa més.

Fuit sibi lectum et perseveravit. •

Dicto die.

Joana Maria Arbona, donsell, filla de Joan Arbona, *quondam*, de hedat que dix ser de 10 anys; testimoni sitat, la qual ha promès dir veritat.

Interrogada, etc.

E dix: lo que sé y puch dir en lo que se'm damana és que estich de casa al carrer del Pujol, del present lloch de Fornalug, y un dia que no-m recorda, que antench haurà cosa de tres messos, an la nit, estant dins casa, an ma mara y Margarita, ma jermana, y Joan, mon jermà, sentírem grans colps a les portas de casa y que juraven y daïan:

—Obriu, si no, vos españiarem les portas.

Y ma mara va obrir, y viu que entraren dins casa Pere Francesch Vicens y Damià Vicens, son fill, tots armats de arcabussos curts de pedra, ab xarpes, y carabinas en les mans. Y viu que an al portal de casa estava Bartomeu Fontanet, tixidor de lli, que està en dit lloch de Fornalug, i viu que tania una escopeta en les mans, abrigat en capa, y no viu si portava altres armes. Y sentí que dit Pere Francesch digué a dita ma mara:

—Vós teniu assí an Miquel Xoní.

Y dits Joan, mon jermà, se n'anà per la taulada, y dita Margarita, ma jermana, sortí fora, an al carrer. Y dits Pere Francesch Vicens y Damià, son fill, regonagueren tota la casa. Y, després, dit Pere Francesch Vicens viu que pegà bastonada ab la carabina a ma mara. Y ella començà a cridar viafora y al llum es va apagar. Y ells se n'anaren.

Y açò és lo que sé y puch dir en veritat y no sé altra cosa més.
Fuit sibi lectum et perseveravit.»

3. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALPERA, L. (1981): *Cap a una interpretació sociolingüística i semàntica dels problemes d'interferències i de substitucions lèxiques en el valencià meridional*, «Item», 5, pàgs. 93-106.
- BADIA, A. M. (1950-1953): *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagèsivols. Unas normas del siglo XV sobre pureza de la lengua catalana*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXIII (pàgs. 137-152), XXIV (pàgs. 83-116) i XXV (pàgs. 145-163).
- BAUGH, J. (1980): *A reexamination of the black English copula*, dins LABOV (ed.), pàgs. 83-106.
- CASANOVA, E. (1985): *D'elements històrics per al restabliment del llenguatge administratiu català*, «Llengua i Dret», 5, pàgs. 61-73.
- (1986): *Els estudis lingüístics sobre documentació administrativa d'èpoques diverses en el País Valencià*, dins *Tradicció i modernitat en el llenguatge administratiu*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, pàgs. 75-109.
- ECKERT, P. (1980): *The structure of a long-term phonological process: the back vowel chain shift in soulatan gascon*, dins LABOV (ed.), pàgs. 179-219.
- FARRENY, M. D. (1986): *Processos de crims del segle XV a Lleida: transcripció i estudi lingüístic*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.
- FERRER, M. T. (1980): *Cartes i bitlles privats en els manuals del notari barceloní Narcís Guerau Gili (segle XV)*, dins *Miscel·lània Aramon i Serra*, II, Barcelona, Curial, pàgs. 197-217.
- FISIÁK, J. (ed., 1985): *Papers from the 6th International Conference on Historical Linguistics*, John Benjamins B. V./Adam Mickiewicz University Press.
- FONTANELLA, M. B. (1987): *El español bonaerense. Cuatro siglos de evolución lingüística (1580-1980)*, Buenos Aires, Hachette.
- GIMENO, F. (1983): *Vers una sociolingüística històrica?*, «Treballs de Sociolingüística Catalana», 5, pàgs. 53-70.
- (1985): *Caracterización sociolingüística del Libro de los primitivos privilegios de Alicante, de Alfonso X el Sabio*, dins *Studia Historica in honorem Vicente Martínez Morellá*, Alicante, pàgs. 117-142.
- (1986): *Sociolingüística històrica*, dins *Actes du XVIIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, pàgs. 111-119.

- LABOV, W. (1972a): *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press (trad. cast. en Cátedra, Madrid, 1983).
- (1972b): *Come usare il presente per spiegare il passato?* dins *Il continuo e il discreto nel linguaggio*, Bologna, Il Mulino, 1975, pàgs. 121-158.
- (1982): *Building on Empirical Foundations*, dins W. P. LEHMAN i Y. MALKIEL (eds.), *Perspectives on Historical Linguistics*, Amsterdam, Benjamins, pàgs. 17-92.
- (ed., 1980): *Locating language in time and space*, New York, Academic Press.
- MARTÍ, J. i MORAN, J. (1986): *Documents d'història de la llengua catalana*, Barcelona, Empúries.
- MIRALLES, J. (1979): *Sobre l'ús lingüístic en les viles medievals mallorquines. Els llibres de cort reial*, dins *Actes del Vè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Abadía de Montserrat, 1980, pàgs. 535-569.
- (1984): *Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV*, Palma, Institut d'Estudis Balearics/Editorial Moll, 2 vols.
- MIRALLES, J. i CANTALLOPS, F. (eds., 1989): *Receptari de cuina del segle XVIII, de Jaume Martí Oliver*, Universitat de les Illes Balears/Abadía de Montserrat.
- MONTOYA, B. (1982): *Variabilitat i canvi en el parlar alacantí a les darreries del segle XIX*, dins *Materials del Congrés d'Estudis del Camp d'Alacant*, Diputació Provincial d'Alacant, 1986, pàgs. 317-330.
- (1986): *Variació i desplaçament de llengües a Eida i a Oriola durant l'Edat Moderna*, Alacant, Institut d'Estudis «Juan Gil-Albert».
- NUNBERG, G. (1980): *A falsely reported merger in Eighteenth-century English: a study in diachronic variation*, dins LABOV (ed.), pàgs. 221-250.
- PLADEVALL, A. i SIMON, A. (1986): *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*, Barcelona, Curial.
- RIERA, J. (1973): *El cavaller i l'alcavota. Un procés medieval*, Barcelona, Club Editor.
- ROMAINE, S. (1982): *Socio-historical linguistics. Its status and methodology*, Cambridge University Press.
- (1985): *Variability in word formation patterns and productivity in the history of English*, dins FISIAK (ed.), pàgs. 451-465.
- (1988): *Historical Sociolinguistics: Problems and Methodology*, dins *Sociolinguistics. An international Handbook of the Science of Language and Society*, Berlin, Walter de Gruyter, II, pàgs. 1452-1469.
- SASTRE, M. R. (1984): *Formulisme jurídic i llenguatge popular en un llibre de Consells del segle XVII*, «Llengua i Dret», 4, pàgs. 135-150.
- SCHNEIDER, E. W. (1985): *Regional variation in 19th century black English in the American South*, dins FISIAK (ed.), pàgs. 467-487.
- VENY, J. (1971): «Regiment de preservació de pestilència», de *Jacme d'Agra-*

- mont (s. XIV). *Introducció, transcripció i estudi lingüístic*, Diputació Provincial de Tarragona.
- (1986): «Mètode filològic», dins *Introducció a la dialectologia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, pàgs. 145-175.
- VILA, M. N. (1987): *Importància dels documents jurídic-processals en l'estudi lingüístic*, «Llengua i Dret», 10, pàgs. 69-74.
- WEINREICH, U., LABOV, W. i HERZOG, M. I. (1968): *Empirical Foundations for a Theory of Language Change*, dins LEHMAN i MALKIEL (eds.): *Directions for Historical Linguistics*, Austin, University of Texas Press, pàgs. 95-195.

BRAULI MONTOYA ABAD
Universitat de les Illes Balears